

29. Orlyk, V. (2007). *The Tax Policy of the Russian Empire in Ukraine in the Pre-reform Period*. Kirovohrad: Imeks-LTD. [In Ukrainian].
30. Orlyk, V. (2004). Bodies of Financial Management of the Russian Empire in Ukraine (Late 18th – Mid 19th Centuries). *Problems of Ukrainian History of the 19th – Early 20th Centuries*, 8, 75-81. [In Ukrainian].
31. Orlyk, S. (2018). On the Question of Government Fiscal Policy Implementation by Zemstvo Institutions of Ukrainian Provinces of the Russian Empire. *Nova Ukraina. Zeszyty historyczno-politologiczne*, 12, 5-13. [In Ukrainian].
32. Orlyk, S. (2012). *Financial Policy of the Russian Government in the Occupied Territories of Galicia and Bukovina during the First World War (1914-1917)*. Bila Tserkva: O. Pshonkivskiy Publishing. [In Ukrainian].
33. Orlyk, S. (2017). Problems of Budget Formation of Ternopil during the Russian Occupation in the First World War. *Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Conference "Ternopil and Ternopil Region in the History and Culture of Ukraine and World (from the Ancient to Modern Times)"*, Ternopil, September 13-15, 2017. Ternopil: [s. n.]. Pp. 151-157. [In Ukrainian].
34. Orlyk, S. (2014). Ukrainian County City and the Great War: Food Problems and Rising Prices. *Problems of Ukrainian History of the 19th – the Early 20th Centuries*, 23, 114-133. [In Ukrainian].
35. Pazhitov, K. (1913). *City and Local Self-government. Essays and Study*. Saint Petersburg: [s. n.]. [In Russian].
36. Ploshinskij, L. (1852). *Urban or Middle Class of the Russian People in Its Historical Development from the Beginning of Russia to the Modern Time*. Saint Petersburg: [s. n.]. [In Russian].
37. Pryshchepa, O. (2010). *Cities of Volyn in the 2nd Half of the 19th – Early 20th Century*. Rivne: DM. [In Ukrainian].
38. Sveshnikov, M. (1896). *Essay of the General Theory of State Law*. Saint Petersburg: [s. n.]. [In Russian].
39. Sedlyar, A. (2009). *Social and Economic Activity of Local Government Bodies in Volyn and Podillia (1892-1918)*. Abstract of unpublished thesis (PhD in History). National Pedagogical Drahomanov University. [In Ukrainian].
40. Semenov, D. (1901). *City Self-government. Essays and Study*. Saint Petersburg: [s. n.]. [In Russian].
41. Skalkovskij A. (1837). *The First Thirty Years of the History of the City of Odessa. 1793-1823*. Odessa: [s. n.]. [In Russian].
42. Institutions for the Management of the Provinces of the All-Russian Empire. In *Complete collection of Laws of the Russian Empire*. Vol. 20. Pp. 229-304. [In Russian].
43. Cheremisin, O. (2017). *Urban Self-government in the South of Ukraine in 1785-1917*. Kherson: Oldi-Plus. [In Ukrainian].
44. Chicherin, B. (1866). *About the National Representation*. Moscow: [s. n.]. [In Russian].
45. Chicherin, B. (1898). *State Science Course*. Part 3. Moscow: [s. n.]. [In Russian].
46. Shtorx, G. (1799). *Historical and Statistical Image of the Russian State*. Saint Petersburg: [s. n.]. [In Russian].
47. Schreider, A. (1908). *City and City Charter of 1870*. In *History of Russia in the 19th century*. Vol. 4. Saint Petersburg: [s. n.]. Pp. 1-29. [In Russian].
48. Shcherba, T. (2001). *Urban Self-government of Right-Bank Ukraine in the 2nd Half of the 19th Century*. Abstract of unpublished thesis (PhD in History). National University of Donetsk. [In Ukrainian].

Надійшла до редколегії 12.03.20

O. Bondarenko, PhD in History, Associate Professor
Central Ukrainian National Technical University, Kropyvnytskyi, Ukraine

MUNICIPAL SELF-GOVERNMENT OF DNIPRO UKRAINE OF THE LAST QUARTER OF 18th – EARLY 20th CENTURY IN THE HISTORICAL DISCOURSE OF THE EMPIRE ERA

The extent of scientific development of the history of municipal self-government in Dnipro Ukraine of the last quarter of the 18th – early 20th century has been analyzed. An essential condition for the establishment of civil society in Ukraine is effective local self-government. Municipal self-government plays a key role as one of its subjects in today's urban world.

It has been determined that the historiography of this problem is represented by a considerable historiographic massif. During the imperial era, many scientific and popular educational works of local, reference and historical, and journalistic nature were accumulated. They presented the problems of the history of municipal self-government with different levels of completeness.

It was found out that in the centre of attention of scientists, first of all historians and jurists, were various issues of history of creation, formation and activity of municipal self-government, reasons of changes of legislative acts concerning self-governing institutions, relations of municipal government with state authorities, the main of which were in the sphere of power distribution.

It was found that a specific feature of the first chronological stage was the dominance of the formal legal approach and a constricted source base of research. That did not allow authors to go beyond comments and descriptions of legislative acts. A characteristic feature of the research approach of the authors of works on the history of municipal self-government of the second and third stages is, firstly, the predominance of legal and specific-historical approaches to the coverage of the topic. Secondly, there was certain ambiguity and fuzziness of conceptual and categorical apparatus which conditioned insufficient depth of theoretical analysis of the problem. At the same time, scholars of the imperial era laid a solid scientific foundation for the study of this institution by modern authors.

Keywords: historiography, Dnipro Ukraine, city self-government, state power, Russian Empire.

УДК 930:329(410)Лейб."1893/1931"

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2640.2020.145.4>

О. Бутурлімова, асп.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
ORCID: 0000-0001-8881-0881

СТАНОВЛЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ЛЕЙБОРИСТСЬКОЇ ПАРТІЇ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ (1893–1931): ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

Присвячено аналізу історіографії британської Лейбористської партії кінця XIX – початку XX ст. Зроблено спробу систематизувати масив наукової літератури із зазначеної проблематики за проблемно-хронологічним підходом. Роботи було поділено на чотири основні групи: 1) праці теоретиків і "практиків" лейбористського руху; 2) дослідження загальної історії становлення та діяльності Лейбористської партії зазначеного періоду; 3) праці, присвячені історії взаємовідносин між церковними організаціями і лейбористами; 4) дослідження українських науковців. Авторка прийшла до висновку, що усе це потребує переосмислення і нової оцінки історії робітничого руху у Великій Британії другої половини XIX – першої третини XX ст., тема партійної боротьби за електорат, представлений робітниками найманої праці. Хоч партійній історії Лейбористської партії і присвячено багато праць, утім, дискусійними залишаються причини посилення Лейбористської партії, фактори її стрімкого зростання, причини та наслідки кризи 1931 р. тощо. З огляду на це говорити про вичерпність тематики ще зарано. Також зауважено, що попри наявність низки напрацювань сучасних українських науковців, усе ж українській історіографії поки що не вистачає досліджень з аналізом організаційної структури партії та її керівного складу.

Ключові слова: британська Лейбористська партія, історіографія, партійно-політична історія, британістика, Велика Британія.

Партійній історії британських лейбористів присвячено достатньо багато праць у західній історіографії. Це цілком закономірно, адже феноменальний успіх партії, змі-

нення її позицій у суспільно-політичному житті Великої Британії, витіснення лібералів – усе це викликало жвавий інтерес у дослідників упродовж XX ст. У британській іс-

торичній науці партійно-політичній історії традиційно належить провідне місце. Очевидно, це пов'язано як із давніми традиціями парламентаризму, так і з особливостями формування британської партійно-політичної культури, яка своїми витокami сягає ще кінця XVII ст. Утім, маючи такий тривалий досвід наукового вивчення британський політичний наратив не позбавлений, на нашу думку, деякої упередженості, адже, традиційно, про партії пишуть ті, хто за них голосує. Це характерно і для досліджень із історії британського лейборизму.

Окремі питання історіографії британської Лейбористської партії зазначеного періоду досліджували вітчизняні науковці А.С.Соколов [24], З.Чорняк [38]. Деякі напрацювання з даної проблематики були зроблені російськими і білоруськими науковцями, зокрема, Шнировою О.В. [39], Манохіною Л.А. [15], Чикаловою І.Р. [37], Согріним В.В. [23].

Слід також згадати колективну монографію "Історія Лейборизму: національні та міжнародні перспективи, яка вийшла у 2010 р. з нагоди 50 річного ювілею Британського Товариства дослідження Історії Праці (Лейборизму) [41]. У ній розглядаються і порівнюються наукові розвідки з вказаної проблематики у Великій Британії, Ірландії, США, Австралії, Німеччині, Індії та Японії [54, р. 97]. Однак дослідження українських науковців із історії британського лейборизму усе ще залишаються без уваги.

Намагаючись систематизувати масив наукової літератури із досліджуваної теми, ми обрали проблемно-хронологічний підхід, який дозволяє простежити як етапи нагромадження знань із теми дослідження, так і виявити ступінь розвитку окремих її складових. Основний акцент при цьому зроблено на британській історіографії, а також коротко охарактеризовано доробок науковців на пострадянському просторі. Інтерес до цих досліджень викликано, насамперед, тим, що у радянській історичній науці, до інтелектуального простору якої входили і українські вчені, традиційно був високий інтерес до історії робітничого та соціалістичного руху у країнах Західної Європи, утім, у цілому, негативне ставлення до керівництва самої Лейбористської партії Великої Британії (яке критикували за т.зв. "угодницьку позицію"), зумовило невеликий інтерес радянських дослідників до власне самої історії партійно-політичного будівництва.

Першими партійними історіографами були самі лідери лейбористів, а, отже, історія Лейбористської партії вже від самого початку була заполітизована. Тож, до першої історіографічної групи ми віднесли саме такі праці. Серед них слід згадати роботи як "інтелектуалів", так і "практиків" із Лейбористської партії. До перших належать, зокрема, С. Вебб, Х. Дж. Коул [48], А. Гендерсон [55], М. Коул [49], [50] та інші, до других – Дж. Рамзі Макдональда [61], Ф. Сноуден [73]. Утім, цей поділ є досить умовним. Наприклад, у роботах Дж. Р. Макдональда, який був не тільки лідером партії, але й одним із перших її теоретиків, подано оригінальний підхід на саму партію та її завдання. Зокрема, у його роздумах, які він виклав у 13 книгах із політичної та соціальної теорії, які побачили світ у період із 1905 по 1922 рр., Лейбористська партія постає як унікальний суто британський "продукт", який не має нічого спільного із соціал-демократичними партіями європейського континенту, чому сприяли специфічні британські політичні традиції. На його думку, соціалізм – це, в першу чергу, етичне, а не політико-економічне вчення, отже, і Лейбористська партія має представляти не окрему суспільну верству, а усе британське суспільство у цілому. Дослідження історії Лейбористської партії розпочалося, як "історія руху із середини". Автори напруму ототожнювали історію робі-

тництва з історією організації, партії, ідеології. Ці роботи є не тільки історіографічним продуктом, вони також є частиною інтелектуального простору кінця XIX – початку XX ст., і у цій своїй якості можуть розглядатися також як і джерельна база.

Другий історіографічний блок складають роботи, присвячені як загальній історії партійного будівництва, так і окремим його аспектам. Перші наукові роботи із аналізом партійного успіху, викладенням історії становлення британського лейборизму з'явилися у 1940-ті рр. Аналіз цих робіт дозволяє стверджувати, що їхні автори переймали підходи, характерні для британського політичного наративу XIX ст. з його надмірною деталізацією та персоніфікацією історичних процесів і явищ. Це характерно, зокрема, для роботи британського історика та соціолога Дж. Коула "Історія Лейбористської партії від 1914 року" [48], яка побачила світ у 1948 р. У ній автор провів аналіз становлення організаційної структури партії на центральному та регіональному рівнях, зупинився на відносинах лейбористів із владними структурами, показавши еволюцію ідеї щодо співпраці із традиційними британськими політичними силами. Робота Дж. Коула не втратила своєї наукової значущості і по сьогодні, без посилання на неї не обходиться практично жодне дослідження британського лейборизму кінця XIX – початку XX ст.

У межах нашого дослідження слід окремо виділити праці Р. Маккензі "Британські політичні партії: розподіл влади всередині Консервативної та Лейбористської партій" 1955 р. [63] та К. Кука "Доба вивірення: виборча політика в Британії у 1922–1929 рр." 1975 р. [51]. Обидва дослідження поєднують інтерес до функціонування британської політичної моделі 1920-х рр., намагання простежити поступове становлення внутрішньопартійних органів. Дослідження К. Кука, яке супроводжується багатим статистичним матеріалом, зосереджується на аналізі виборів 1918–1923 рр. на загальнонаціональному та регіональному рівнях, на висвітленні результатів виборчої кампанії для лібералів.

Становленню організаційних засад Лейбористської партії Великої Британії присвятив свої роботи Г. Пеллінг [66, 67, 68]. Особливо популярним став його короткий нарис історії партії 1961 р., який на 2005 р. витримав аж 12 перевидань. Успіх видання, на нашу думку, криється у доступності викладу, численному ілюстративному матеріалі який супроводжував книгу, та намагання подати незаангажований погляд на історію піднесення та занепаду у 1950-х – на початку 1960-х рр. Лейбористської партії. Г. Пеллінг одним з перших у британській історіографії зазначив, що Незалежна Робітнича Партія і Лейбористська партія змогли потіснити лібералів на електоральному полі за рахунок підтримки британських профспілок.

У другій половині XX ст. у зв'язку і з уведенням до наукового обігу архівних матеріалів, які відображали діяльність Лейбористської партії, зокрема й особистих документів самого Дж. Макдональда, протоколів засідання кабінету міністрів, з'явилась потреба у переосмисленні партійно-політичної історії лейбористів. І хоча партійні архіви на загальнонаціональному рівні стали доступними для дослідників із 1960 р., все ж, до 1972 р. робота із ними була ускладненою через те, що існували обмеження на використання матеріалів створених пізніше, ніж за 50 років до поточного моменту, зокрема доступ до джерел, які стосуються партійно-політичної історії 1920-х рр. історики отримали лише в 1970-ті. Серед робіт цього періоду варто згадати дослідження

К. Говарда [56], присвячене "експансії" лейбористів на регіональному рівні. Його робота ґрунтується на широкій джерельній базі, аналіз якої дозволив автору зробити висновок, що прихід до влади у лейбористів стався завдяки збігу обставин і є "випадковістю", а не результатом планоїрної скрупульозної роботи із виборцем. Навіть сама назва дослідження є досить красномовною: "Очікування, що народжені померти".

До столітнього ювілею партії, який відзначався наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст., з'явилася низка досліджень, де подано огляд основних етапів становлення партії, переоцінюється її роль у подіях світового та державного рівня. Серед таких праць варто згадати дослідження Е. Торпа "Історія Британської Лейбористської партії, яке на межі століть витримало три видання [74]. Аналізуючи сучасну історіографічну ситуацію, автор зазначає, що нині є коло "партійних істориків", які отримуючи "партійні" стипендії на свої дослідження ставлять собі за мету подати нарис історії британських лейбористів, аби угодити їхнє майбутнє. Попри усю користь від таких політичних наративів, які є своєрідною "рушійною силою" партійної історії, усе ж слід, як він вважає, зрозуміти, що саме варто шукати у минулому [74, р.4].

Детальний аналіз невиданих документів Лейбористської партії та профспілкових організацій, робітничої преси, спогадів та особистих паперів лейбористських лідерів притаманне дослідженню професора політичної історії Йоркського університету Д. Хауелла під красномовною назвою "Партія Макдональда" [57]. У своєму дослідженні Д. Хауелл зіставляє структурні компоненти Лейбористської партії, яку створив Дж. Макдональд, з іншими структурами лейбористського руху: тред-юніонами, Фабіанським товариством, НРП, суфражистським рухом, парламентською фракцією партії із тим, аби переглянути т. зв. "зраду" Дж. Р. Макдональда 1931 р. та віднайти її коріння у самій суперечливій природі Лейбористської партії та профспілок. Його дослідження відродило інтерес до неоднозначної історії партії 1920-х рр.

На хвилі загострення протистояння між британськими лейбористами та консерваторами в середині "нульових" років ХХ ст., вчергове посилювся стимул для появи досліджень із історії британської Лейбористської партії, її непростих взаємин із "традиційними" політичними силами у першій третині ХХ ст. У 2006 р. вийшло друком дослідження Дж. Шепарда та К. Лейборна, присвячене першому лейбористському уряду [72]. Автори не тільки проаналізували період перебування лейбористів при владі у 1924 р., але й подали короткий нарис становлення партії як впливової політичної сили. Основну вагу у дослідженні приділено внутрішньопартійним суперечкам, що супроводжували процес прийняття рішення про формування уряду. Автори часом перебільшують досягнення цього першого кабінету лейбористів, не помічаючи його явних прорахунків. Праця американського дослідника Р. Лаймана, також, присвячена першому лейбористському уряду 1924 р. [60]. Оригінальний підхід характеризує дослідження Н. Рідделла: "Лейбористи в кризі: Другий лейбористський уряд 1929-1931 рр.". Зроблений автором аналіз дозволив Н. Рідделлю стверджувати, що у цей період лейбористський рух перебував у кризі, оскільки усі його складові були незадоволені перебуванням лейбористів при владі. [71].

Дослідження М. Пью із промовистою назвою "Говори за Британію! Нова історія Лейбористської партії", що побачило світ у 2010 р. [69], присвячене становленню сучасної британської політичної системи. Водночас, у ньому вміщено багато важливої інформації про електо-

рат лейбористів, про мотиви переходу до лав партії консерваторів та лібералів. Він зазначає, що успіхи лейбористів та провал лібералів стали наслідком боротьби за електорат на регіональному рівні.

На початку ХХІ ст. з огляду на небачений успіх лейбористів (третій поспіль кабінет за результатами виборів, 1997, 2001 та 2005 рр.) дещо розширилося поле досліджень традиційної політичної історії з метою показати історичне підґрунтя такого явища. У цей час з'явилися роботи, в яких переосмислюється роль лідерства в Лейбористській партії, вплив медіа-ресурсів у зміцненні позицій партії, конкретизується "регіональний" вимір партійної роботи тощо [76, 43, 44, 45].

Серед радянських дослідників особливо популярними були сюжети, пов'язані із робітничим, страйковим, профспілковим і соціалістичним рухом із явно вираженим акцентом на класову боротьбу пролетаріату. Попри ідеологічні кліше, роботи радянських науковців 1920–1960-х рр. містять багатий фактографічний матеріал, який ілюструє ставлення робітників до перспектив парламентської легітимної боротьби за свої права, що виражала Лейбористська партія, як політична організація. Серед найбільш авторитетних дослідників того періоду слід згадати, передусім, О. Стоклицького [25], В. Волинського [8], а також знаних істориків – В. Трухановського [31], Л. Кертмана [12, 13], К. Віноградова, які стояли біля витоків радянської британістики. Тоді ж, у СРСР з'явилися деякі перекладені роботи Ф. Вейтгемера [7], Р. Мілібенда [16] та ін.

У 1970-ті – на початку 1990-х рр. все більше уваги приділялося партійній історії Великої Британії, історіографічному аналізу британських студій із т. зв. "робочої" та партійно-політичної історії. У цьому контексті слід загади праці Є. Блосфельд [5], С. Перегудова [19], І. Узнародова [32], В. Согріна [22], Є. Черняка [36]. Під явним впливом досягнень британської історичної науки на межі ХХ–ХХІ ст. дещо змінилися дослідницькі акценти сучасних російських науковців: нині їх цікавлять такі сюжети, як партійна історія лейбористів 1920-х рр., політичні портрети провідних партійних лідерів, що помітно у працях Є. Суслопарової [28], П. Абрамкіна [3], Д. Адамова [4], Н. Голєнкової [9], В. Фейгіна [33], С. Цєніна [35]. Є. Суслопарова, зокрема, присвятила цілий розділ своєї монографії [30] та низку спеціальних статей біографіям лідерів британського лейбористського руху – Дж. Ленсбері, Дж. Уїтлі, Дж. Мекстону, А. Куку, Ф. Сноудену, Р. Тоуні та К. Гарді [26, 27, 29]. Її роботи ґрунтуються, зазвичай, на працях британських науковців та спогадах, щоденниках, листуванні самих героїв її сюжетів. Наслідуючи методологію своїх британських колег, Є. Суслопарова також намагалася вивести "типологію лідерства" у Лейбористській партії Великої Британії. Проведений аналіз досліджень згаданих авторів дозволяє побачити, що поза їхньою увагою залишилися відносини Джеймса Рамзі Макдональда з представниками християнських церков (Англіканською церквою, Римо-Католицькою, Пресвітеріанською церквою Шотландії і неконформістськими деномінаціями) у контексті нарощування популярності британської Лейбористської партії серед мирян і духовенства.

До третьої історіографічної групи ми віднесли як загальні праці, присвячені історії Церкви у Великій Британії, так і ті, в яких розглядаються ставлення церковних організацій до робітничого руху. Зокрема, серед узагальнюючих англомовних праць варто відзначити роботи К. Інґліса [58], А. Хастінґса [53] та Дж. Махіна [62]. Зокрема, К. Інґліс у своїй роботі використав, головним чи-

ном, перепис 1851 р. на основі якого зробив висновок про те, що своєрідне "релігійне відродження" середини XIX ст. зачепило переважно представників середнього класу, а от найменше відвідувачів церковних служб було серед представників найманої робочої сили, які проживали у великих містах.

Серйозний внесок у вивчення цієї тематики зробив А. Хастінгс. Його працю "Історія англійського християнства. 1920 – 2000" вирізняє високий академічний стиль. Праця витримала 4 перевидання. Із кожним виданням розширювалися хронологічні межі дослідження. І хоча в останньому виданні 2001 р. оповідь доведено до початку 2000-х рр., проте половину книги дослідник присвятив особливостям церковної британської історії 1920-х – 1930-х рр., розглядаючи її у загальносвітовому контексті. Автор намагається висвітлити ставлення церковних кіл до важливих політичних та соціальних подій тогочасної Великої Британії, зокрема, до політичних змін у країні, до нарощування робітничого та страйкового руху у країні, зокрема, і до знаменитого Всезагально-го страйку 1926 р. [53, р.186].

У роботі Дж. Махіна "Церкви та соціальні питання у Британії у XX ст." розглянуто соціальні перетворення і умови життя британців та зміни у сприйнятті ними церкви [62]. Ґрунтуючись на широкій джерельній базі, автор наголошує на впливі Англіканської та Римо-католицької церков, неконформістів на всі соціально-політичні зміни протягом XX ст. Не обійшов дослідник увагою і ситуацію із Церквою в Шотландії та її відокремлення від держави, ухвалене британським парламентом у 1921 р. Автор систематизував інформацію щодо участі священників Англіканської церкви у вирішенні проблеми бідності, щодо аналізу причин зацікавлення ними соціалізмом і вступу провідних священників до лав Лейбористської партії.

Відносини Лейбористської партії Великої Британії із неконформістськими церквами досліджували Р. Вермут [75], Пітер Катерел [46, 47], Дж. Обелкевіч [64] та ін. Ставленню шотландських церков до лейбористського руху присвятив свою наукову публікацію В. Нокс [59]. Особливу увагу проблемам "католицького" робітничого класу та підтримки ним Лейбористської партії приділено в статтях П. Дойла [52] та сучасного британського дослідника Н. Рідделя [208] Біографіям Римо-католицьких прелатів, які очолювали церкву у Великій Британії, присвячене дослідження [42].

Сучасна британська дослідниця Лінда-Мері Паркер у своїй дисертації, захищеній у 2013 р., дослідила вплив колишніх військових капеланів Англіканської церкви на британське суспільство у міжвоєнний період [65]. Основу її дослідження становлять ідеї 50 колишніх військових капеланів, які дійшли до нас у їхніх спогадах, есе, промовах, щоденникових записках та у листуванні часів Першої світової війни та повоєнного часу. Праця Л.-М. Паркер дозволяє простежити як поширення ідей пацифізму у британському суспільстві, так і ставлення окремих представників церков до гострих соціальних проблем того часу та становлення британського індустріального суспільства.

Отже, історія християнських церков та їхня взаємодія із Лейбористською партією Великої Британії наприкінці XIX – у першій третині XX ст. є частково дослідженою у британській історіографії. Проте необхідною наголосити, замість комплексних досліджень із цієї тематики, британські автори віддають перевагу окремим сюжетам, зокрема, дослідженню окремих конфесій та їхнім безпосереднім впливам на Лейбористську

партію, як, приміром, у згаданих вже роботах П. Катерала чи Н. Рідделя.

Серед досліджень про Англіканську церкву, які побачили світ у радянський період, слід виділити працю Я. Я. Вейша, яка містить ідеологічний відбиток епохи [6]. Дослідження Л.Сарне, яке присвячене відносинам Лейбористської партії з християнськими церквами [21] переважно має яскраво пропагандистський характер, не містить детальних вказівок на джерело поданої інформації. Водночас у цій роботі, можна знайти низку необхідних для дослідника фактів. Серед останніх робіт із цієї тематики на пострадянському просторі слід згадати монографію Г. Остапенко "Британські церкви у другій половині XIX – першій чверті XXI с.: соціальний та ісламський виклики". [17]. У ній автор особливу увагу приділила саме державній Церкві Англії, досліджуючи внесок християнських проповідників у подолання гострих соціальних тогочасних проблем, розвиток благодійності та шкільної освіти. Слідом за британськими дослідниками авторка також робить висновок про зменшення впливу релігії на британське суспільство на межі XIX–XX ст. та досліджує причини цього явища.

Окремо слід сказати про доробок українських науковців щодо вивчення історії становлення Лейбористської партії Великої Британії. На жаль, у вітчизняній історичній науці британістика, загалом, ще не стала популярною. Вона мала непогані перспективи розвитку у повоєнний час завдяки науковій та викладацькій діяльності Льва Юхимовича Кертмана, який працював у КДУ ім. Т. Г. Шевченка на кафедрі нової історії, де готував докторську дисертацію про ідеологію лейбористської партії [1]. Утім, наприкінці 1940-х рр. він потрапив під публічне шельмування в межах боротьби радянського керівництва із т. зв. "космополітами" (в університетському виданні навіть з'явилась відповідна велика стаття [2, с. 3-4] і в подальшому змушений був у пошуках роботи виїхати до РРФСР, де почав викладати у м. Молотов (нині – м. Перм), сприяючи становленню там потужного центру британістики.

За останні майже 30 років у вітчизняній історичній науці стали помітними, насамперед, напрацювання із історії зовнішньої політики Великої Британії, утім, британській партійно-політичній історії приділено ще недостатньо уваги. Серед останніх напрацювань можемо згадати, зокрема, публікацію історика Ю. Латиша, викладача КНУ імені Тараса Шевченка, присвячену політичній біографії лідера сучасних британських лейбористів – Дж. Корбіна [14]. Ідеологія лейборизму, її еволюція протягом XX ст. та розвиток британського лейборизму у новітній час стали предметом розгляду українських дослідників А. Соколова [24], М. Хмуляк [34], З. Чорняка [38]. Зокрема, А. Соколов у своїй роботі намагався визначити причини та наслідки змін у партійній структурі британської Лейбористської партії спираючись на англомовні політологічні та історичні дослідження із цієї тематики. М. Хмуляк присвятила увагу зовнішній політиці лейбористських урядів Т. Блера і Г. Брауна. З. Чорняк проаналізував чинники, які вплинули на зміни у внутрішній структурі Лейбористської партії, детальніше подана проблематика у статті З. Чорняка, опрацьована за часів головування Н. Кіннока та Т. Блера.

Слід також згадати дослідження українських істориків Л. Питльованої [20] та Н. Залеток [10], які тематично пов'язані із вивченням британського суспільства кінця XIX – початку XX ст. Їх вирізняють оригінальні методологічні підходи. Тематика наукових праць першої дослідниці торкається аналізу британської періодики, агі-

таційних плакатів кінця XIX – початку XX ст. Наталія Залеток працює у галузі "жіночої історії". Її науковий доробок присвячено проблемам становища жінок у Великій Британії другої половини XIX – першій половині XX ст., жіночого руху, боротьбі за надання їм політичних прав тощо. У своєму дослідженні [10] вона, зокрема, висвітлює ставлення Д. Рамзі Макдональда, Ф. Сноудена до проблем войовничості (мілітантства) в суфразистському русі [10, с.148-149]. Внаслідок проведеного нами дослідження політики лейбористів щодо жінок, ми також поділяємо основну ідею дослідниці, проте, що керівники Лейбористської партії при обранні жінок на важливі політичні посади, перевагу надавали "надійним", не войовничо налаштованим жінкам.

Попри наявність низки напрацювань сучасних українських науковців в останні роки, усе ж українській історіографії поки що не достатньо саме історичних досліджень із аналізом організаційної структури партії, вивчення її керівного складу, регіональних осередків. Нині, на нашу думку, потребує переосмислення і історія самого робітничого руху у Великій Британії другої половини XIX – першої третини XX ст., а, отже, і тема боротьби за "робітничий" електорат, яка точилася між тогочасними політичними партіями.

Підсумовуючи, можемо зауважити, що історіографія британської Лейбористської партії пройшла довгий шлях свого становлення упродовж XX – початку XXI століття: від появи перших праць, авторами яких були самі лідери партії, які акцентували свою увагу здебільшого на ідеології лейборизму, його завданнях, до наукового осмислення причин феноменального успіху лейбористів у першій третині XX ст., що передбачало занурення в історію становлення регіональних осередків партії, вивчення питання про інструменти їхньої "боротьби за виборця" тощо, від досліджень у традиційних політичному наративу XIX ст. до міждисциплінарних досліджень. Утім, історія британської Лейбористської партії настільки багата, що стверджувати про вичерпаність тематики для досліджень ще зарано.

Список використаних джерел

- Архів відділу діловодства та архіву КНУ імені Тараса Шевченка. Р. 1246. (безномерна особова справа: Кертман Лев Ефимович), 34 арк.
- Ліліна М. Антипатріотична діяльність космополіта Кертмана / М. Ліліна // За радянські кадри. – 1949, 20 квіт. – № 15 (136). – С. 3–4.
- Абрамкин П. А. Джеймс Рамсей Макдональд и адаптация британских лейбористов к власти: автореф. дис. канд. ист. наук: 07.00.03 [Электронный ресурс] / П. А. Абрамкин; Челябинский гос. пед. ун-т. – Челябинск, 2002. – Режим доступа: <https://bit.ly/3frewEv>.
- Адамов Д. П. Политическая элита Великобритании в поисках новой партийно-политической системы, 1922–1924 годы [Электронный ресурс] / Д. П. Абрамов // Вестник Пермского университета. История. – 2018. – 2 (41). – Doi 10.17072/2219-3111-2018-2-47-55.
- Блосфельд Е. Г. Борьба в лейбористской партии Великобритании по внутриполитическим проблемам в 1931–1937 гг.: дис. канд. ист. наук: 07.00.02 / Е. Г. Блосфельд; Ленинградский гос. пед. ин-т. – Ленинград, 1971. – 573 с.
- Вейш Я. Я. Религия и церковь в Англии / Я. Я. Вейш. – М.: "Наука", 1976. – 184 с.
- Вертеймер Ф. Лицо английской рабочей партии / Ф. Вертеймер. – М.: Ленинград: Гос. соц.-экон. изд-во, 1931. – 183 с.
- Вольнский В. Я. Английская рабочая партия / В. Я. Вольнский. – М.: Ленинград: [б. и.], 1924. – 57 с.
- Голенкова Н. А. Английская мемуарная литература как источник по истории Великобритании 1919–1939 гг.: автореф. дис. канд. ист. наук: 07.00.09 "Историография, источниковедение, методы исторического исследования" / Н. А. Голенкова; Томский гос. ун-т им. В. В. Куйбышева. – Томск, 1992. – 20 с.
- Залеток Н. Жінки в суспільно-політичному житті Великої Британії (II пол. XIX ст. – 1939 р.) / Н. Залеток. – К.: ПФ "Фоліант", 2017. – 300 с.
- Залеток Н. В. Суфразистська кампанія у Великій Британії (1860-ті – 1928 рр.): історіографія проблеми / Н. В. Залеток, О. С. Черевко // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – 2015. – Вип. 24. – С. 355–373.
- Кертман Л. Е. Рабочее движение в Англии и борьба двух тенденций в лейбористской партии (1900–1914 гг.) / Л. Е. Кертман. – Молотов: [б. и.], 1957. – 352 с.
- Кертман Л. Е. География, история и культура Англии / Л. Е. Кертман. – М.: Высшая школа, 1979. – 384 с.
- Латиш Ю. Джереми Корбин і "лівий поворот" в Лейбористській партії / Ю. Латиш // Європейські історичні студії. – 2018. – № 11. – С. 148–169. DOI <http://doi.org/10.17721/2524-048X.2018.11.148-169>.
- Манохина Л. А. Историография проблемы места и роли лейбористской партии в общественно-политической жизни Великобритании в 20–30-е годы XX века / Л. А. Манохина // Проблемы историографии всеобщей истории. – Белгород: [б. и.], 2000. – С. 66–468.
- Милибенд Р. Парламентский социализм. Исследования политики лейбористской партии / Р. Милибенд. – М.: Прогресс, 1964. – 508 с.
- Остапенко Г. С. Британские церкви во второй половине XIX – первой четверти XXI века: социальный и исламский вызовы / Г. С. Остапенко. – Санкт-Петербург: Алетей, 2018. – 246 с.
- Перевезий В. Проблема політичної участі церков у зарубіжних наукових дослідженнях / В. Перевезий // Наукові записки ІПІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. – 2018. – 2(82). – С. 26–59.
- Переудов С. П. Лейбористская партия в социально-политической системе Великобритании / С. П. Переудов. – М.: Прогресс, 1975. – 413 с.
- Питльована Л. Ю. Британські ілюстровані періодичні видання наприкінці XIX – поч. XX ст.: попит і пропозиція [Електронний ресурс] / Л. Ю. Питльована // Historical and Cultural Studies. – 2016. – Вип. 3(1). – С. 97-103. – Режим доступу: <http://er.uicu.edu.ua/handle/1/1180>.
- Сарне Л. Робітничі партії Англії і релігія / Л. Сарне. – Харків; К.: Пролетар, 1931. – 83 с.
- Согрин В. В. Британский либерализм: этапы развития и течения / В. В. Согрин // Новая и новейшая история. – 1996. – № 4. – С. 38–42.
- Согрин В. В. Современная историография Великобритании / В. В. Согрин, Г. И. Зверева, Л. Д. Репина. – М.: Наука, 1991. – 232 с.
- Соколов А. С. Генезис і еволюція політики англійського лейборизму: сутність, методи, концепції (історико-політологічний аналіз): автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 "Політичні інститути та процеси" / А. С. Соколов; Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2010. – 18 с.
- Стоклицкий А. Бег на трех ногах или Макдональд у власти / А. Стоклицкий. – М.; Ленинград: Госиздат, 1929. – 70 с.
- Суслопарова Е. А. Джеймс Рамсей Макдональд (1866–1937). К политическому портрету лейбористского лидера / Е. А. Суслопарова // Новая и новейшая история. – 2003. – № 4. – С. 141–157.
- Суслопарова Е. А. Ричард Тоуни (1880–1962): лейбористский идеолог этического социализма и ученый историк / Е. А. Суслопарова // Новая и новейшая история. – 2012. – № 2. – С. 158–177.
- Суслопарова Е. А. Эволюция лейбористской партии Великобритании во второй половине 20-х гг. XX века / Е. А. Суслопарова. – М.: Изд-во Московского университета, 2007. – 364 с.
- Суслопарова Е. А. Кейр Гарди – первый лидер британских лейбористов / Е. А. Суслопарова // Новая и новейшая история. – 2009. – № 6. – С. 152–175.
- Суслопарова Е. А. Ранняя история лейбористской партии Великобритании в портретах ее деятелей / Е. А. Суслопарова. – М.: МАКС Пресс, 2019. – 352 с.
- Трухановский В. Г. Новейшая история Англии / В. Г. Трухановский. – М.: Соцгиз, 1958. – 591 с.
- Узнародов И. М. Политические партии Великобритании и рабочие избиратели (50-е – начало 80-х годов XIX века) / И. М. Узнародов. – Ростов/Д.: Изд-во Рост. ун-та., 1992. – 192 с.
- Фейгин В. Е. Лейбористская партия в годы Первой мировой войны: политическая эволюция: дис. ... канд. ист. наук: 07.00.03 / В. Е. Фейгин, Челябинский ордена "Знак почета" гос. пед. ун-т. – Челябинск, 1999. – 264 с.
- Хмуляк М. Європейська політика Т. Блера через призму "особливих відносин із США" / М. Хмуляк // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – 2011. – Вип. 108. – С. 41–44.
- Ценин С. Б. Первое лейбористское правительство Великобритании: автореф. дис. ... канд. ист. наук: 07.00.02. "Всемирная история" [Электронный ресурс] / С. Б. Ценин; Рязанский гос. ун-т им. С. А. Есенина. – Рязань, 2010. – Режим доступа: <https://bit.ly/30qglW1>.
- Черняк Е. Б. Массовое движение в Англии и Ирландии в к. XVIII – нач. XIX в. / Е. Б. Черняк. – М.: Изд-во АН СССР, 1962. – 712 с.
- Чикалова И. Р. История Великобритании XIX – начала XX вв. в советской новистике: темы, истории, труды / И. Р. Чикалова // Англоведение в современной России: кол. монограф. / отв. ред.: М. П. Айзенштат, Т. Л. Лабутина. – М.: ИВИ РАН, 2019. – С. 348–357.
- Чорняк З. С. Зміни в організаційній структурі Лейбористської партії Сполученого Королівства: чинники та політичні наслідки / З. С. Чорняк // Політичне життя. – 2016. – № 1–2. – С. 155–161.
- Шнырова О. В. Английская историография возникновения и становления лейбористской партии между двумя мировыми войнами / О. В. Шнырова // Изучение и преподавание историографии в высшей школе: межвуз. сб. – Петрозаводск: Петрозаводский гос. ун-т им. О. В. Куусинена, 1985. – С. 87–92.

40. Юркина О. А. Беатрис Вебб: Лейборизм и Суфражизм: дис. ... канд. ист. наук: 07.00.03 – Всеобщая история / О. А. Юркина; Ивановский гос. ун-т. – Иваново, 2004. – 223 с.
41. Allen J. Histories of Labour: National and International Perspectives / J. Allen, A. Campbell, J. McLroy. – Meryn: Pontypool, 2010. – 399 p.
42. Aspden K. Fortress Church: The English Roman Catholic Bishops and Politics, 1903-1963 / K. Aspden. – Leominster: Gracewing Publishing, 2002. – 353 p.
43. Beers L. Your Britain: Media and the Making of the Labour Party / L. Beers. – Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2010. – 258 p.
44. Brivatti, B. The Labour Party: A Centenary History / B. Brivatti, R. Haffernan. – Basingstoke: MacMillan, 2000. – 512 p.
45. Callaghan, J. Interpreting the Labour Party: Approaches to the Labour Politics and History / J. Callaghan. – Manchester: Manchester University Press, 2003. – 224 p.
46. Catterall, P. Morality and Politics: The Free Churches and the Labour Party Between the Wars / P. Catterall // The Historical Journal. – 1993. – 36, № 3. – P. 667-685.
47. Catterall, P. Labour and the Free Churches, 1918-1939: Radicalism, Righteousness and Religion / P. Catterall. – L.: Bloomsbury, 2016. – 336 p.
48. Cole, G. D. H. A History of the Labour Party from 1914 / G. D. H. Cole. – L.: Routledge & Kegan Paul, 1948. – 516 p.
49. Cole, M. How Labor Came to Power / M. Cole // The Antioch Review. – 1946. – Vol. 6, № 2. – P. 167-178.
50. Cole, M. The Labour Movement between the Wars / M. Cole // Ideology and Labour Movement: Essays Presented to John Saville / eds. D. Martin, D. Rubinstein. – L.: Croom Helm, 1979.
51. Cook, C. The Age of Alignment: Electoral Politics in Britain 1922-1929 / C. Cook. – N. Y.: Palgrave Macmillan, 1975. – 367 p.
52. Doyle, P. Religion, Politics and the Catholic Working Class / P. Doyle // New Blackfriars. – 1973. – № 54 (636). – P. 218-225. – DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1741-2005.1973.tb05365.x>
53. Hastings, A. A History of English Christianity. 1920-2000 / A. Hastings. – L.: SCM Press, 2001. – 720 p.
54. Heerma Van Voss, L. Whither Labour History? Histories of Labour: National and International Perspectives / L. Heerma Van Voss // International Review of Social History. – 2013. – 58 (1). – P. 97-106. – DOI: <https://doi.org/10.1017/S002085901200079X>.
55. Henderson, A. The Aims of Labour / A. Henderson. – N. Y.: B. W. Huebsch, 1918. – 136 p.
56. Howard, C. Expectations Born to Death: Local Labour Party Expansion in the 1920's / C. Howard // The Working Class in Modern British History / J. Winter, H. Pelling. – Cambridge: Cambridge University Press, 1983. – P. 65-81.
57. Howell, D. MacDonald's Party: Labour Identities and Crisis, 1922-1931 / D. Howell. – Oxford: Oxford University Press, 2002. – 452 p. – DOI: <http://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198203049.001.0001>.
58. Inglis, K. Churches and the Working Classes in Victorian England / K. Inglis. – L.: N. Y.: Routledge, 2007. – 350 p.
59. Knox, W. Religion and the Scottish Labour Movement c. 1900-1939 / W. W. Knox // Journal of Contemporary History. – 1988. – 23(4). – P. 609-630.
60. Lyman, R. W. The First Labour Government, 1924 / R. W. Lyman. – L.: Chapman & Hall Ltd., 1957. – 307 p.
61. MacDonald, J. R. A Policy for the Labour Party / J. R. MacDonald. – L.: Leonard Parsons Ltd., 1920. – 188 p.
62. Machin, G. I. T. Churches and Social Issues in the Twentieth Century Britain / G. I. T. Machin. – Oxford: Clarendon Press, 1998. – 273 p.
63. McKenzie, R. T. British Political Parties: The Distribution of Power within the Conservative and Labour Parties / R. T. McKenzie. – Melbourne: William Heinemann, 1955. – 626 p.
64. Obelkevich, J. Religion and Rural Society in South Lindsey, 1825-1875 / J. Obelkevich. – L.: Clarendon Press, 1976. – 353 p.
65. Parker, L. M. Shell-Shocked Prophets: The Influence of Former Anglican Army Chaplains on the Church of England and British Society in the Interwar Years: Unpublished PhD Thesis / Parker L. M.; University of Birmingham. – Birmingham, 2013. – 322 p.
66. Pelling, H. The Origins of the Labour Party, 1880-1900 / H. Pelling. – L.: MacMillan, 1954. – 255 p.
67. Pelling, H. A Short History of the Labour Party / H. Pelling. – L.: Macmillan, 1961. – 135 p.
68. Pelling, H. Social Geography of British Elections 1885-1910 / H. Pelling. – L.: Palgrave Macmillan, 1967. – 455 p.
69. Pugh, M. Speak for Britain! A New History of the Labour Party / M. Pugh. – L.: Bodley Head, 2010. – 464 p.
70. Riddell, N. The Catholic Church and the Labour Party, 1918-1931 / N. Riddell // Twentieth Century British History. – 1997. – 8 (2). – P. 165-193.
71. Riddell, N. Labour in Crisis: The Second Labour Government 1929-1931 / N. Riddell. – Manchester; N. Y.: Manchester University Press, 1999. – 276 p.
72. Shepard, J. Britain's First Labour Government / J. Shepard. – Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2006. – 272 p.
73. Snowden, P. Labour and National Finance / P. Snowden. – L.: Leonard Parsons Ltd., 1920. – 184 p.
74. Thorpe, A. History of the British Labour Party / A. Thorpe. – Basingstoke: Palgrave, 2008. – 393 p.
75. Wearmouth, R. F. Methodism and the Working Class in England, 1800-1850 / R. F. Wearmouth. – L.: Routledge, 1936. – 269 p.
76. Worley, M. (ed.). The Foundation of The British Labour Party: Identities, Cultures and Perspectives, 1900-1939 / M. Worley. – Ashgate: Routledge, 2009. – 274 p.

References

1. Archive of the Department of Record Keeping and Archive of Kyiv National Taras Shevchenko University, file 1246 (unnumbered personal file Kertman Lef Efymovych), 34 sheets. [In Russian].
2. Lylina, M. (1949, April 20). Anti-patriotic Activity of Cosmopolitan Kertman. *For Soviet Personnel*, 15(136), 3-4. [In Ukrainian].
3. Abramkin, P. (2002). *James Ramsay MacDonald and Adaptation of the British Labour Party to the Power*. Unpublished thesis (PhD in History), State Pedagogical University of Chelyabinsk. [In Russian].
4. Adamov, D. (2018). The British Political Elite in Search of a New Party-political System, 1922-1924. *Bulletin of Perm University. History Series*, 2, 47-55. DOI: <https://doi.org/10.17072/2219-3111-2018-2-47-55>. [In Russian].
5. Blofeld, Ye. (1971). *British Labor Party Struggle on Domestic Political Issues in 1931-1937*. Abstract of unpublished thesis (PhD in History), Leningrad State Pedagogical Institute. [In Russian].
6. Veish, Ya. (1976). *Religion and Church of England*. Moscow: Science. [In Russian].
7. Vertheimer, F. (1931). The Face of the English Labor Party. Moscow – Leningrad: State Social and Economic Publishing. [In Russian].
8. Volynskij, V. Ya. (1924). *British Labour Party*. Moscow-Leningrad: [s. n.]. [In Russian].
9. Holenkova, N. (1992). *English Memoirs as a Source on the History of Great Britain, 1919-1939*. Abstract of unpublished thesis (PhD in History). Tomsk State University. [In Russian].
10. Zaliotok, N. (2017). *Women in the Socio-political Life of Great Britain (2nd half of the 19th Century – 1939)*. Kyiv: Foliant. [In Ukrainian].
11. Zaliotok, N.V. (2015). The Suffragette Campaign in Great Britain (1860's – 1928): Historiography. *Ukraine's International Relations: Scientific Research and Discoveries*, 24, 355-373. [In Ukrainian].
12. Kertman, L. (1957). Labor Movement in England and the Struggle of Two Trends in the Labor Party (1900-1914). Molotov: [s. n.]. [In Russian].
13. Kertman, L. (1979). *Geography, History and Culture of Great Britain*. Moscow: Higher School. [In Russian].
14. Latysh, Yu. (2018). Jeremy Corbin and the left turn of the Labour Party. *European Historical Studies*, 11, 148-169. DOI: <http://doi.org/10.17721/2524-048X.2018.11.148-169>. [In Ukrainian].
15. Manohina, L. (2000) Historiography of the Problem of the Place and Role of the Labor Party in the Social and Political Life of Great Britain in the 1920's – 1930's of the 20th Century. In *Problems of Historiography of World History*. Belgorod: [s. n.]. Pp. 66-68. [In Russian].
16. Millibend, R. (1964). *Parliamentary Socialism. Labor Policy Studies*. Moscow: Progress. [In Russian].
17. Ostapenko, H. (2019). *British Churches in the 2nd half of the 19th – the 1st Quarter of the 21st Century: Social and Islamic Challenges*. Saint Petersburg: Aleteya. [In Russian].
18. Perevezii, V. (2018). Problem of Political Activity of Churches in the Foreign Scientific Researches. *Scientific Notes of the I. F. Kuras Institute of Political, Ethnic and National Researches*, 2(82), 26-59. [In Ukrainian].
19. Perehudov, S. (1975). *The Labor Party in the Socio-political System of Great Britain*. Moscow: Science. [In Russian].
20. Pytliovana, L. (2016). British Illustrated periodicals in the Late 19th – Early 20th Century. Twentieth Century: Demand and Offer. *Historical and Cultural Studies*, 3(1), 97-103. <http://er.ucu.edu.ua/handle/1/1180>. [In Ukrainian].
21. Sarne, L. (1931). *British Labour Party and Religion*. Kharkiv – Kyiv: Proletar. [In Ukrainian].
22. Sogrin, V. (1996). British Liberalism: Stages of Development and Course. *Modern and Contemporary History*, 4, 38-42. [In Russian].
23. Sogrin, V. & Zvereva, H. & Repina, L. (1991). *Modern Historiography of Great Britain*. Moscow: Science. [In Russian].
24. Sokolov, A. (2010). *Genesis and Evolution of the Policy of English Laborism: Essence, Methods, Concepts (Historical and Political Analysis)*. Abstract of unpublished thesis (PhD in Political Science). Yu. Fedkovych Chernivtsy National University. [In Ukrainian].
25. Stoklickij, A. (1929). Three-legged Running or MacDonald in Power. Moscow-Leningrad: Gosizdat. [In Russian].
26. Susloparova, E. (2003). James Ramsay MacDonald (1866-1937). Political Portrait of the Laborism Leader. *Modern and Contemporary History*, 4, 141-157. [In Russian].
27. Susloparova, E. A. (2012). Richard Tawney (1880 – 1962): Laborism Ideologist of Ethical Socialism and Historian. *Modern and Contemporary History*, 2, 158-177. [In Russian].
28. Susloparova, E. (2007). *Labour Party Evolution in the 2nd half of the 20th Century*. Moscow: Moscow University Press. [In Russian].
29. Susloparova, E. (2009). Keir Hardie as a First Leader of British Labourists. *Modern and Contemporary History*, 6, 152-175. [In Russian].
30. Susloparova E. (2019). *The Early History of the British Labour Party in Portraits of Its Leaders*. Moscow: MAKSS Press. [In Russian].

31. Truxanovskij, V. (1958). *Contemporary History of England*. Moscow: Socgiz. [In Russian].
32. Uznarodov, I. (Ed.). (1992). *Political Parties of Great Britain and Labour Voters (1950's – Early 1980's)*. Rostov on Don: Rostov University Press. [In Russian].
33. Feigin, V. (1999). The Labour Party during the First World War: Political Evolution. Unpublished thesis (PhD in History). Chelyabinsk State University. [In Russian].
34. Hmuliak, M. (2011). T. Blair's European Policy through the Prism of "Special Relations with the United States". *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. History*, 108, 41-44. [In Ukrainian].
35. Cenin, S. (2010). *The First British Labour Government*. Abstract of unpublished thesis (PhD in History). Ryazan State University. [In Russian].
36. Chernyak, E. (1962). *The Mass Movement in England and Ireland at the end of the 18th – Early 19th Centuries*. Moscow: Academy of Sciences of USSR. [In Russian].
37. Chikalova, I. (2019). The History of Great Britain of the 19th – Early 20th Centuries in Soviet Modern Studies: Themes, Historians, Works. In M. Aizenshtat & T. Labutina (Eds.), *British Studies in Modern Russia: A Collective Monograph*. Moscow: Institute of the World History, Russian Academy of Sciences. Pp. 348-358. [In Russian].
38. Chorniak, Z. (2016). Changes in the Organizational Structure of the British Labour Party: Factors and Political Implications. *Political Life*, 1-2, 155-161. [In Ukrainian].
39. Shnyrova, O. (1985). English Historiography of the Emergence and Formation of the Labour Party between the Two World Wars. In *Study and Teaching of Historiography in Higher School*. Petrozavodsk: O. W. Kuusinen Petrozavodsk University. Pp. 87-92. [In Russian].
40. Yurkina, O. (2004). Beatrice Webb: *Labourism u Suffrage*. Unpublished thesis (PhD in History). Ivanovo State University. [In Russian].
41. Allen, J. (2010). *Histories of Labour: National and International Perspectives*. Merlyn: Pontypool.
42. Aspden, K. (2002). *Fortress Church: The English Roman Catholic Bishops and Politics, 1903-1963*. Leominster: Gracewing Publishing.
43. Beers, L. (2010). *Your Britain: Media and the Making of the Labour Party*. Cambridge: Harvard University Press.
44. Brivatti, B. & Heffernan, R. (2000). *The Labour Party: A Centenary History*. Basingstoke: Macmillan.
45. Callaghan, J. (2003). *Interpreting the Labour Party: Approaches to the Labour Politics and History*. Manchester: Manchester University Press.
46. Catterall, P. (1993). Morality and Politics: The Free Churches and the Labour Party Between the Wars. *The Historical Journal*, 36(3), 667-685.
47. Catterall, P. (2016). *Labour and the Free Churches, 1918 – 1939: Radicalism, Righteousness and Religion*. London: Bloomsbury.
48. Cole, G. D. H. (1948). *A History of the Labour Party from 1914*. London: Routledge & Kegan Paul.
49. Cole, M. (1946). How Labor Came to Power. *The Antioch Review*, 6(2), 167-178.
50. Cole, M. (1979). The Labour Movement between the Wars. In D. Martin & D. Rubinstein (Eds.), *Ideology and Labour Movement: Essays Presented to John Saville*. London: Croom Helm.
51. Cook, C. (1975). *The Age of Alignment: Electoral Politics in Britain 1922-1929*. New York: Palgrave Macmillan.
52. Doyle, P. (1973). Religion, Politics and the Catholic Working Class. *New Blackfriars*, 54(636), 218-225. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1741-2005.1973.tb05365.x>
53. Hastings, A. (2001). *A History of English Christianity. 1920-2000*. London: SCM Press.
54. Heerma Van Voss, L. (2013). Whither Labour History? Histories of Labour: National and International Perspectives. *International Review of Social History*, 58(1), 97-106. DOI: <https://doi.org/10.1017/S002085901200079X>
55. Henderson, A. (1918). *The Aims of Labour*. New York: B. W. Huebsch.
56. Howard, C. (1983). Expectations Born to Death: Local Labour Party Expansion in the 1920's. In J. Winter & H. Pelling (Eds.), *The Working Class in Modern British History*. Cambridge: Cambridge University Press. Pp. 65-81.
57. Howell, D. (2002). *MacDonald's Party: Labour Identities and Crisis, 1922-1931*. Oxford: Oxford University Press, 2002. DOI: <http://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198203049.001.0001>
58. Inglis, K. (2007). *Churches and the Working Classes in Victorian England*. London – New York: Routledge.
59. Knox, W. (1988). Religion and the Scottish Labour Movement c. 1900-1939. *Journal of Contemporary History*, 23(4), 609-630.
60. Lyman, R. (1957). *The First Labour Government, 1924*. London: Chapman & Hall Ltd., 1957. – 307 p.
61. MacDonald, J. (1920). *A Policy for the Labour Party*. London: Leonard Parsons Ltd.
62. Machin, G. (1998). *Churches and Social Issues in the Twentieth Century Britain*. Oxford: Clarendon Press.
63. McKenzie, R. (1955). *British Political Parties: The Distribution of Power within the Conservative and Labour Parties*. Melbourne: William Heinemann.
64. Obelkevich, J. (1976). *Religion and Rural Society in South Lindsey, 1825 – 1875*. London: Clarendon Press.
65. Parker, L. (2013). *Shell-Shocked Prophets: The Influence of Former Anglican Army Chaplains on the Church of England and British Society in the Interwar Years*. Unpublished PhD Thesis. University of Birmingham.
66. Pelling, H. (1954). *The Origins of the Labour Party, 1880-1900*. London: Macmillan.
67. Pelling, H. (1961). *A Short History of the Labour Party*. London: Macmillan.
68. Pelling, H. (1967). *Social Geography of British Elections 1885-1910*. London: Palgrave Macmillan.
69. Pugh, M. (2010). *Speak for Britain! A New History of the Labour Party*. London: Bodley Head.
70. Riddell, N. (1997). The Catholic Church and the Labour Party, 1918-1931. *Twentieth Century British History*, 8(2), 165-193.
71. Riddell, N. (1999). *Labour in Crisis: The Second Labour Government 1929-1931*. Manchester – NY: Manchester University Press.
72. Shepard, J. (2006). *Britain's First Labour Government*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
73. Snowden, P. (1920). *Labour and National Finance*. London: Leonard Parsons Ltd.
74. Thorpe, A. (2008). *History of the British Labour Party*. Basingstoke: Palgrave.
75. Wearmouth, R. (1936). *Methodism and the Working Class in England, 1800-1850*. London: Routledge.
76. Worley, M. (Ed.). (2009). *The Foundation of The British Labour Party: Identities, Cultures and Perspectives, 1900-1939*. Ashgate: Routledge.

Надійшла до редколегії 10.06.20

O. Buturlimova, PhD Student

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

EVOLUTION AND ACTIVITIES OF THE BRITISH LABOR PARTY (1893-1931): A HISTORIOGRAPHY

The article is devoted to the analysis of the historiography of the British Labour Party in the late 19th and early 20th centuries. The author tries to systematize an array of scientific literature on this theme based on the problem-chronological approach. The works were divided into four main groups: 1) the works of theorists and the Labour movement activists, 2) the studies devoted to the general history of the formation and activities of the Labour Party of this period, 3) the works devoted to the history of the relationship between church organizations and British Labour Party 4) Ukrainian researches in the field of British Labour history. The author proposes to outline 3 chronological periods in the scientific study of the history of the British Labour Party when a great amount of works has appeared. As we can see, the first period was 1930-1940's, when the vast amount of the works of prominent leaders and active members of the Labour movement and the Labour Party were published. The second period, as we can outline, was in the 1950's – the beginning of the 1960's when the Labour Party lost its positions in the political sphere of Great Britain. And the third period is nowadays when in the early 2000's Labour Party's 100th anniversary was celebrated and besides it, the Party achieved the greatest success – it won parliamentary election three times in a row (1997, 2001 and 2005). The author concluded that the history of the British labor movement of the second half of the 19th – the first third of the 20th centuries and the theme of the party struggle for the electorate among the workers still needed to be reconsidered and re-evaluated. Although there are many works devoted to the British Labour Party history, the reasons for its strengthening, the factors of its rapid growth at the beginning of the 20th century, the causes and consequences of the crisis of 1931, etc. still remain debatable. Therefore, it is not a quiet time to talk about the completeness of the research topic. The author also noted that despite the number of historical researches of modern Ukrainian scholars, Ukrainian British studies still lack investigations with the analysis of the organizational structure of the British Labour party and its leadership.

Keywords: British Labour Party, historiography, political narrative, British studies, Great Britain.